

Vergeten, dat niet

INTERVIEWS MET OVERLEVENDEN VAN DE JAPANESE BEZETTING

Filmmaakster Dorna van Rouveroy maakte een documentaire met interviews over Nederlands-Indië in de tijd van de Tweede Wereldoorlog. Een omvangrijk filmproject, van groot belang voor het vastleggen van herinneringen van overlevenden. Tom van der Geugten maakte het begeleidend lesmateriaal. In dit artikel bespreekt hij hoe de interviews gebruikt kunnen worden in het onderwijs.

Voor Indische Nederlanders is het een dramatische foto, gemaakt in september 1945 bij de poort van Kampong Makassar in Jakarta (Batavia). Na de Japanse capitulatie op 15 augustus en de proclamatie van de Indonesische

'De bevrijding, waar vele Nederlanders gedurende de oorlog van hadden gedroomd, kwam niet.'

republiek op 17 augustus hadden Britse autoriteiten de voormalige Japanse bewakers van interneringskampen opdracht gegeven de nog in de kampen verblijvende Nederlandse vrouwen en kinderen te beschermen tegen agressieve Indonesische jongeren, de pemuda's. Op de foto zijn de drie groepen actoren in het historische drama vertegenwoordigd: bedremmelde Japanners, nieuwsgierig tegen de zon in kijkende Nederlandse meisjes en bezige Indonesiërs, met op hun hoofd een peci, het door Soekarno tot nationalistische symbool verheven hoofddeksel. De foto markeert de situatie waarin de Japanse bezetting van Indonesië overging in de chaotische bersiaptijd, die duurde tot begin 1946.

Het doek valt

Na het uitbreken van de oorlog in Azië in december

1941 was in maart 1942 het doek gevallen over de kolonie Nederlands-Indië. De Japanse bezetting bracht voor de circa 300 000 Nederlanders in Indonesië veel ellende, met name voor de mensen in de krijgsgevangen- en burgerinterneringskampen, maar ook voor de zogenaamde 'buitenkampers'. Ook bij een groot deel van de ongeveer 70 miljoen Indonesiërs zorgden de Japanse onderdrukking en uitbuiting voor ellende. Vanaf 1946 volgde voor de Nederlanders - vroeg of laat - het vaak ongewilde maar definitieve vertrek naar Nederland, waar weinig interesse was voor wat er in de oorlog in Azië was gebeurd. Intussen probeerde Nederland het koloniale gezag over het land te herstellen. Na de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog viel het doek definitief over Nederlands-Indië bij de soevereiniteitsoverdracht in december 1949.

Breuk

Op 25 juli 2007 nam staatssecretaris Bussemaker van VWS het eerste exemplaar van de dvd-box *Oorlogsverhalen Nederlands-Indië 1941-1949* in ontvangst. Bij die gelegenheid zei generaal b.d. Govert Huijser: 'De bevrijding, waar vele Nederlanders gedurende de oorlog op hadden gehoopt, en waarvan ze hadden gedroomd, kwam niet. In Indonesië waren de bakens verzet; een revolutionaire breuk met het verleden. Het plotselinge

Tom van der Geugten (Dordrecht 1962) is historicus, docent en auteur van boeken over de Tweede Wereldoorlog.

en harde karakter van de breuk veroorzaakte een traumatische ervaring. Veel later bleek dat het trauma van de Japanse interneringskampen, meteen gevolgd door, wat ik maar noem 'het bersiaptrauma', veel en vaak dieper een posttraumatische stressstoornis tot gevolg heeft gehad. Gelukkig niet bij iedereen. Eigen karakter, persoonlijkheid en opvang na de traumatische ervaring kunnen ervoor zorgen dat de traumata toch in rust konden worden verwerkt. Maar vergeten, dat niet.

In haar dankwoord wees Bussemaker op het belang van kennis van de Tweede Wereldoorlog in Nederland én Nederlands-Indië. 'Deze film past heel goed in het voorlichtingsbeleid (van VWS, TvdG) over de oorlog. Binnen dat kader bevorderen we expliciet dat mensen hun herinneringen aan de oorlog op scholen vertellen. De interviews zullen ook door de generaties na ons gebruikt kunnen worden.'

Ingetogen

De dvd-box is gemaakt door de Indische filmmaakster Dorna van Rouveroy. Eerder maakte zij de documentaire *Regen in Nagasaki*, een portret over haar vader Robert van Rouveroy tijdens een bezoek aan Japan, waar hij zijn vroegere kampbeulen confronteerde met de gevolgen van zijn kamptijd.

Van Rouveroy werkte drie jaar aan het omvangrijke

filmproject, dat werd gesubsidieerd door stichting Het Gebaar. Ze hield uitgebreide interviews met zestien mannen en negentien vrouwen die de Japanse bezetting als kind hebben meegemaakt, en legde deze op film vast. De opnames verwerkte ze vervolgens met historisch foto- en filmmateriaal tot ingetogen en indringende filmportretten, in lengte variërend van 17 tot 20 minuten, met uitzondering van het 28 minuten durende portret van Huijser. Het resultaat is een rijk gevulde doos, waarmee docenten op relatief gemakkelijke wijze *oral history* in hun klas kunnen brengen. Via een speciaal menu kan elk filmportret niet alleen in zijn geheel, maar ook op periode bekeken worden. Elk filmportret is verdeeld in vier hoofdstukken: Jeugd (tot maart 1942), Oorlog (maart 1942 tot augustus 1945), Bersiap (vanaf augustus 1945) en Nederland (over de reis en de verdere tijd).

Persoonlijke getuigenissen

Het nationalistisch-Indonesische perspectief ontbreekt in deze box. Dat is jammer, maar het doet weinig af aan de historische en didactische waarde van de persoonlijke getuigenissen. Ik noem enkele voorbeelden. Bep Visser vertelt met eigen filmbeelden over haar reis als kind naar Indië en over het luxe leven in de toplaag van de koloniale samenleving. Meerdere geïnterviewden

Jakarta, september 1945
(foto uit Remco Raben,
*Beelden van de Japanse
bezetting van Indonesië*,
Zwolle/Amsterdam 1999;
NIOD).

vermelden de binnenkomst van Japanners op hun handige, lichte fietsen. Philip van Tijn, die met zijn broer, moeder en grootmoeder in een kamp werd geïnterneerd, vertelt over het verzoek aan de Japanners dat uit Berlijn kwam, om joden te scheiden van de andere gevangenen. Edgar Vos vertelt over de auto met chauffeur, die hem voor de oorlog naar school bracht, en over de dood van zijn broertje, met wie hij samen in een kamp zat. Govert Huijser vertelt hoe zijn kamp-ervaringen ertoe leidden dat koningin Beatrix hem vroeg om haar als aide-de-camp te begeleiden bij een bezoek van de Japanse keizer aan Nederland. Tijdens een privé-audiëntie hebben keizer en keizerin aan Huijser en zijn vrouw hun excuses aangeboden. Frans Mataushek vertelt over zijn gevangenschap bij de kempetai, en over zijn redding door zijn voormalige, Japanse kapper. Hilly Hogestijn-Vrijburg vertelt dat ze 'buitenkamps' verbleef, omdat haar familie kon aantonen dat ze vele generaties in Indië hadden gewoond. Zij was bevriend met de zoon van hun kokkin, die zich tegen haar keerde gedurende het verloop van de oorlog. Het verlies van die vriendschap was een enorme klap voor haar, die haar nog steeds parten speelde. Iet de Weille-Krieger is van Surinaams-Nederlandse afkomst, waardoor haar geschiedenis en die van haar ouders ook weer anders verliep dan bij de meeste anderen. Frans Leidelmeijer vertelt over de vaak kille ontvangst in Nederland en de verwachtingen die hier waren met

wat veel voor gebruik in het onderwijs? Dat was het eerste wat ik dacht toen Van Rouveroy me vroeg om haar portretten bruikbaar te maken voor het onderwijs. Voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs is gebruik van één van de filmportretten zeker de leestijd waard. Dat geldt ook voor de bovenbouw vmbo, waar het examendomein over Nederland en Indonesië met betrekking tot de Japanse bezetting is toegespitst op de gevolgen voor het Indonesisch nationalisme en de verschillen in visie van de Nederlandse regering en van de Indonesische nationalisten op de toekomst van Indonesië 'tijdens en vlak na de Japanse bezetting'. Als docent maak je deze examenstof concreet met de persoonlijke herinneringen vanuit het Nederlandse en Indische (Indo-Europese) perspectief van de geïnterviewden. Heel speciaal is het portret van de Manadonees George Pantow, die zich als Indonesiër aan Nederlandse kant schaarde.

Examenprogramma

In de bovenbouw van vwo en havo biedt het nieuwe examenprogramma volop thematische vrijheid. In het kader van examendomein D gelden voor thema's de volgende formele eisen:

- leerlingen moeten gebruikmaken van de eindtermen uit examendomein A (historisch besef);
- leerlingen moeten een beargumenteerd antwoord geven op inhoudelijke vragen;
- leerlingen moeten op grond van situaties in verschillende tijdvakken ontwikkelingen op langere termijn beschrijven.

Docenten kunnen dus met hun themakeuze vele kanten op. Met gebruikmaking van de dvd-box biedt het thema 'Nederlands-Indië en de Tweede Wereldoorlog' goede mogelijkheden om op een eigentijdse manier aan de exameneisen te voldoen. De filmportretten gaan over tijdvakken 9 (tijd van wereldoorlogen) en 10 (tijd van televisie en computer). De verhalen zijn voorbeelden van vijf kenmerkende aspecten uit examendomein B (oriëntatiekennis): het voeren van twee wereldoorlogen, de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering, vormen van verzet tegen het West-Europese imperialisme, de dekolonisatie en de ontwikkeling van pluriforme en multiculturele samenlevingen.

Lesmateriaal

Het lesmateriaal bij de dvd-box bestaat uit een docentenhandleiding voor onderbouw en bovenbouw vmbo, havo en vwo, met praktische suggesties en kopieerbare opdrachten. Voor de onderbouw en voor de bovenbouw vmbo zijn twee redelijk representatieve filmportretten

'Belangrijk is dat leerlingen gaan nadenken over de essentiële elementen van deze geschiedenis: geweld, discriminatie, individuele verantwoordelijkheid, vrijheid en onvrijheid, zowel voor Nederlanders als Indonesiërs.'

betrekking tot de nieuwkomers. Men dacht dat zij primitieve inboorlingen waren, door de informatie die mensen van de kerk over de missie hadden gekregen. Edje Zorgdrager verwoordt wat het is om wees te zijn als gevolg van de oorlog, wat het is om je moeder te missen en van familielid naar familielid te moeten zwerven. Frans Kortleven zegt in zijn portret: 'Ik ben allochtoon. Ik ben geboren in Indië, maar hoewel ik een blanke Nederlander ben, voel ik mij allochtoon.' Hij verwoordt hiermee het gevoel dat vele Indische Nederlanders hebben gehad en nog steeds hebben met betrekking tot hun naoorlogse ervaringen.

Filmportretten in de klas

De dvd-box bevat totaal ruim elf uur film. Is dat niet

De dvd-box **Oorlogsverhalen Nederlands-Indië 1941-1949** met lesmateriaal voor vwo, havo en vmbo kost € 69,95 en kan besteld worden op www.filmportretten.nl (ISBN/EAN: 978-90-9022873-0).

met kijkopdrachten uitgewerkt. Voor de bovenbouw vwo en havo is het examenthema 'Nederlands-Indië en de Tweede Wereldoorlog' in vier stappen uitgewerkt voor totaal 16 à 20 les- en studie-uren, waarbij filmportretten over een klas worden verdeeld.

In stap 1 introduceert de docent het thema met een van de interviews. Aan de hand van een tijdbalk recapituleert hij met zijn leerlingen hun kennis van de geschiedenis van Nederlands-Indië. Afsproken wordt vanuit welke vraagstelling leerlingen de filmportretten gaan bestuderen, bijvoorbeeld: Over welke vormen van verandering en continuïteit vertelt de persoon? Hoe tijd- en plaatsgebonden is hun verhaal? Welke feiten en meningen noemen ze? Welke waarden en normen speelden in het verleden een rol en in hoeverre zijn deze sindsdien veranderd? De docentenhandleiding bevat suggesties voor een verdeling van filmportretten onder de leerlingen. In stap 2 bestuderen leerlingen individueel of in duo's één of twee filmportretten. De vraagstelling dwingt hen om kritisch met de bronnen om te gaan, conform de vaardigheden in examendomein A (historisch besef).

Leerlingen verwerken de informatie met beelden in een powerpoint-presentatie.

In stap 3 houden leerlingen korte presentaties voor elkaar, waarbij ze vaststellen dat diverse personen de verschillende periodes verschillend hebben beleefd en er ook verschillend op terugkijken. Onder leiding van de docent wordt besproken hoe kenmerkend dit is voor het vak geschiedenis. Belangrijk is dat leerlingen ook gaan nadenken over de essentiële elementen van deze geschiedenis: geweld, discriminatie, individuele verantwoordelijkheid, vrijheid en onvrijheid, zowel voor Nederlanders als Indonesiërs.

In stap 4 verwerken leerlingen de uitkomsten van presentaties en besprekingen in een verslag aan de hand van vooraf gestelde beoordelingscriteria.

AAN AL DEGENEN DIE BIJNA TWEE DECENNIA LANG MIJN NASCHOLINGSBOEKEN HEBBEN GEBRUIKT

*De laatste publikatie in de serie **Nascholing bij U thuis** is onlangs na een lange lijdensweg van ziekte en drukkerij-problemen dan toch verschenen. De titel - GOD TREURDE NIET OM DE SLECHTHEID VAN DE MENSEN, OM HUN DOMHEID WEENDE HIJ - heeft veel lezers geboeid én verwonderd. De slechtheid openbaarde zich bij de (1) dynasten en hun regeringen die voor het oplossen van politieke zaken geweld verkozen boven overleg, (2) de generaals en admiraals die van het moorden hun beroep hebben gemaakt en (3) de merchants of death die schatten verdienen aan de productie van wapens. De onnozelen, over wie God weende, zijn de miljoenen jongens die in de loop der jaren naar het front gestuurd werden om te doden en om gedood te worden. Ik heb geprobeerd van al die slechtheid en onnozelheid iets meer te weten te komen en aan de lezers door te geven. In deel 17 behandelde ik de Franse revolutie- en de Napoleon-tische oorlogen, de Krimoorlog, de Duitse eenheidsoorlogen - de Deense, Oostenrijkse en Franse - en in deel 18 de Grande Guerre. Hoe vaak ik de tekst ook moest corrigeren - vanwege stoornissen in het hoofd -, iedere keer brak mijn hart door de onvoorstelbare ellende die ik beschreven had. Mensen uit mijn omgeving vroegen zich af of het wel zó erg was geweest. Het was zo erg. Verder heb ik drie zaken in deze boeken uitvoerig geëxpliciteerd. De eerste is de propaganda, samengevat in drie*

woorden: oorlog is bedrog. De tweede is het verraad van kerken, van intellectuelen en van socialisten. De derde zaak is de treffende overeenkomst tussen alle behandelde oorlogen, die hoe verschillend ook, overal hetzelfde patroon te zien gaven, hetgeen mij tot de conclusie bracht dat studies van alle niet-besproken oorlogen in welk land dan ook tot precies dezelfde constatering zullen voeren. Idem sed aliter: alles in de geschiedenis - ook in het Nederland van de 21e eeuw - is op het terrein van oorlog en vrede op andere wijze hetzelfde.

Voorwaar, dat is een van de stofomschrijvingscommissie, die 'Ten oorlog' roept alsof het om een schoolreisje gaat, een wel zeer afwijkende interpretatie.

Voor het eindexamen 2009 kunnen veel docenten met deze boeken, waarmee ik helaas afscheid neem van het docentschap, hun wetenschappelijk, didactisch en vredespedagogisch voordeel doen. Tolle lege, neem en lees.

C.V. LAFEBER

De nieuwe boeken (ISBN 978-90-71748-05-9 en 978-90-71748-04-2) zijn verkrijgbaar bij elke goede boekhandel of à € 35,- bij de auteur. Tilburgseweg 173, 5051 AE Goirle, tel. 013.5.430.340. cvlafieber@hetnet.nl of door overschrijving van het bedrag op postgiro 1812.78 8.83 of rabobank 109.04.33.

Van de eerder uitgekomen publikaties zijn nog meerdere of minder exemplaren voorhanden. Lijst op aanvraag. Vanzelfsprekend zolang de voorraad strekt.